

دعای مستجاب

پیرامون شرایط، موانع و آداب استجابت دعا (۱)

شرایط استجابت دعا

نویسنده:

مسلم زکی زاده

دفتر نشر فرهنگ و معارف اسلامی

مسجد هدایت

آذرماه ۱۳۹۳

مقدمه

خداوند متعال کمال مطلق است و در او هیچ نقص و کمبودی راه ندارد، وجود مقدسی که وجود از سرچشمه زلال او نشأت می گیرد و مبدأ تمام خیرات و برکات است. وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ (منافقون/۷) خزائن آسمانها و زمین از آن خداست، ولی منافقان نمی فهمند. هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (حدید/۳) اول و آخر و پیدا و پنهان اوست و او به هر چیز داناست. الله الصَّمَدُ (توحید/۲) خداوندی است که همه نیازمندان قصد او می کنند. إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (آل عمران/۱۶۵) همانا خداوند بر همه چیز تواناست.

هر آن چه به صحنه گیتی راه پیدا کرده و یا خواهد کرد، ساخته دست قدرت اوست. ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (انعام/۱۰۲) این است پروردگار شما، هیچ معبودی جز او نیست، آفریدگار همه چیز اوست، او را بپرستید و او نگهبان و مدبّر همه موجودات است.

تا او اراده وجود نکند و عنایت و تفضل ننماید، هیچ چیز به دایره موجودات راه پیدا نخواهد کرد. در نتیجه، هر موجودی غیر از ذات اقدس خداوند، به حکم مخلوق بودن، محتاج و فقیر است، از اصل وجود گرفته تا بقاء و تمامی صفات کمال و او که خالق علی الاطلاق است، تنها موجود بی نیاز عالم است. يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ (فاطر/۳۵) ای مردم شما همگی نیازمند به خدایید، تنها خداوند است که بی نیاز و شایسته هرگونه حمد و ستایش است.

با کمی دقت در آفاق و انفس، وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ / وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ (ذاریات/ ۲۰ و ۲۱) و در زمین آیاتی برای جویندگان یقین است. و در وجود خود شما (نیز آیاتی است) آیا نمی بینید؟! در می یابیم که موجودات عالم به زبان حال و قال به درگاه الهی عرضه حاجت داشته و تقاضای کمال دارند. با نگاه به زمین خشکیده، گیاهان تشنه ای که از شدت نیاز به آب، پژمرده شده اند و رنگشان رو به زردی نهاده، حیواناتی که از گرسنگی و تشنگی به ناله درآمده و رمق حرکت از آنها گرفته شده و یا حتی جامداتی که تا زمانی که کامل نشده اند، چهره نامطلوب و صحنه ناهنجاری به نمایش می گذارند که هر صاحب عقل و خردی را به تأسف و انزجار وا می دارد، به این نکته پی می بریم که تمام کائنات برای رفع نیاز خود و تحصیل کمال، رو به سوی آستان حضرت حق (جلّ ذکره) دارند.

در این میان، از همه بیشتر انسان است که باید از این منبع فیض، تقاضای عنایت کند، چرا که به خاطر وجود عنصر بی نظیری در نهاد وجودش به نام عقل، در مسیر کمال و پیشرفت، هیچ موجود دیگری را قدرت همطرازی با انسان نیست، پس انسان نسبت به سایر مخلوقات، ظرفیت بیشتری برای تکامل دارد - به همین خاطر است که از سوی خدای متعال اشرف مخلوقات نامیده شده و علت آفرینش سایر موجودات می باشد. «انّ الله يقول: عبدی! خلقتُ الاشیاءَ لأجلکَ و خلقتُکَ لأجلی...»^۱ خدای متعال می فرماید: بنده من! همه اشیاء را به خاطر تو خلق کردم و تو را به خاطر خودم خلق نمودم... و به

^۱ . الجواهر السنیة فی الاحادیث القدسیة ص ۷۱۰ - منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه ج ۱۱ ص ۱۲۷.

اقتضای تکامل بی نظیر خود، احتیاج بیشتری نیز به خالق خود خواهد داشت و به جهت صاحب عقل بودن، نیاز به این مطلوب را بیشتر و بهتر درک می نماید.

اما راه تحصیل این مطلوب چیست؟ انسان چگونه می تواند از چشمه سار فیض خدای متعال سیراب شده و عطش حاصل از فقر و نیاز خود را تسکین بخشد؟

تنها خالق انسان است که به جهت آگاهی و علم خود به کمال انسان و تمام نیازمندی های او در این مسیر، سزوار پاسخ دادن به این پرسش و امثال آن است. خدای متعال در قرآن کریم می فرماید: قُلْ مَا يَعْجَبُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ (فرقان/ ۷۷) بگو اگر دعای شما نباشد، پروردگارم هیچ اعتنایی به شما نمی کند. یعنی شرط توجه و عنایت پروردگار به بندگانش، همان دعا و درخواست ایشان به درگاه باری تعالی است. همچنین در جای دیگر از قرآن کریم: وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (غافر/ ۶۰) پروردگار شما گفته است: مرا بخوانید تا (دعای) شما را بپذیرم. کسانی که از عبادت من تکبر می ورزند به زودی با ذلت وارد دوزخ می شوند. دستور به دعا و درخواست از خود داده و اجابت آن را خود به عهده گرفته است و ترک آن را مساوی استکبار و سرپیچی از بندگی و سبب دخول در جهنم می داند. حضرت ابراهیم علیه السلام خطاب به بت پرستان می فرماید: و ادعوا ربِّي عسى ألا أكون بدعاء ربِّي شقيًّا (مریم/ ۴۸) و من پروردگارم را می خوانم و امیدوارم در خواندن پروردگارم بی پاسخ نمانم.

آیات مذکور و نظائر آن در قرآن بیانگر این نکته است که راه وصول به نیازمندی ها و رفع حاجات انسان، خواستن از خالق منان است که اصطلاحاً به این عمل مقدس «دعا» می گویند.

و اما مطلبی که در این هنگام، ذهن بسیاری از ما را به خود مشغول ساخته، این است که خیلی از مواقع دعا می کنیم ولی از استجاب دعا خبری نیست. با وجود دامنه وسیع آیات - که برخی از آن ذکر شد- و روایات ائمه اطهار علیهم السلام که در آینده به آن خواهیم پرداخت - درباره ضمانت خداوند در مورد استجاب دعای بندگان، چطور ممکن است دعاها را از ناحیه خدای منان مستجاب نشود؟

همین سوال - که در صورت نبود پاسخ مناسب ممکن است زمینه پیدایش بسیاری بدبینی ها به ساحت قدس ربوبی و اولیاء خدا گردد - ما را بر آن داشت تا سلسله مباحثی را پیرامون استجاب دعا با تکیه بر کلام وحی و جملات نورانی ائمه اطهار علیهم السلام به شیفتگان قرآن و عترت و سالکان طریق هدایت، در قالب پنج بخش به ترتیب ذیل عرضه بداریم، باشد که مورد توجه سلطان ملک وجود، امام موعود، حضرت مهدی علیه السلام قرار گیرد:

۱. ارزش و اهمیت دعا از نگاه روایات

۲. شرایط استجاب دعا

۳. موانع استجاب دعا

۴. آداب دعا

۵. خاتمه(بررسی برخی حکمت‌های عدم استجابت دعا با وجود شرایط و آداب دعا و نبودن موانع استجابت دعا).

ارزش و اهمیت دعا از نگاه روایات

۱- با وجود قرآن چرا اهل بیت علیهم السلام؟

شاید برای برخی این سؤال مطرح باشد که با بودن قرآن کریم چرا باید به دیگران مراجعه کرد. آیا مراجعه به غیر قرآن، بدعت نیست؟ قبل از اینکه به بررسی روایات اهل بیت علیهم السلام پیرامون ارزش و اهمیت دعا پردازیم، به نظر می‌رسد لازم است به طور اجمالی پاسخ این سؤال داده شود تا نتیجه مطلوب از این مبحث حاصل شود. اذله عقلی و نقلی فراوانی در مکتب فریقین(شیعه و سنی) برای مراجعه به اهل بیت علیهم السلام و هدایت جستن از طریق رهنمودهای ایشان وجود دارد، اما ما به اقتضاء حال و بضاعت به طور خلاصه به قسمتی از آن‌ها می‌پردازیم.

خداوند عزوجلّ در قرآن کریم، مسلمین را به اطاعت از رسول گرامی اش مکلف گردانده است. من جمله آیات شریفه ای است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

...وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (حشر/۷) «آنچه را پیامبر به شما عطا کرد (از اموال و احکام و معارف دینی) بگیرید و از آنچه شما را نهی کرد بازایستید و از خدا پروا کنید زیرا خدا سخت کیفر است.»

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ... (انفال/۲۴) «ای اهل ایمان! هنگامی که خدا و پیامبرش شما را به حقایقی که به شما زندگی می بخشد، دعوت می کنند، اجابت کنید...»

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا (احزاب/۳۶) «برای هیچ زن و مرد مؤمنی سزاوار نیست، هنگامی که خدا و پیامبرش کاری را حکم کند، برای آنان در کار خودشان اختیار باشد و هر کس خدا و پیامبرش را نافرمانی کند، یقیناً به صورتی آشکار گمراه شده است.»

در نتیجه بر اساس این آیات و نظایر آن در قرآن کریم، تمامی مسلمین باید از اوامر و نواهی رسول خدا صلی الله علیه و آله اطاعت کنند. یکی از مهم ترین دستورات پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله، سفارش به تمسک به ذوات مقدس اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام و اقتدا به ایشان در تمامی شئون زندگی تا قیامت است. به روایات زیر که از منابع مهم و معتبر نزد اهل سنت نقل گردیده توجه فرمائید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند:

«إِنِّي تَارِكٌ - أَوْ مُخْلِيفٌ - فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ - أَوِ الْخَلِيفَتَيْنِ مَا إِنِ تَمَسَّكْتُم بِهِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدِي، كِتَابَ اللَّهِ، وَعِطْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي، وَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ»
 همانا من دو وجود گران سنگ - یا دو جانشین - را در میان شما از خود به یادگار گذاشتم، پس از من تا زمانی که به آن چنگ می زنید، هرگز گمراه نمی شوید: کتاب خدا و عترت من اهل بیتم. و این دو تا آن گاه که در حوض کوثر بر من وارد شوند هرگز از هم جدا نمی شوند.

این حدیث شریف، صحیح، قطعی، متواتر و مورد اتفاق شیعه و سنی است و منابع معتبر بسیاری آن را نقل کرده اند که من باب نمونه به بعضی از آنها اشاره می کنیم: صحیح مسلم ج ۲ ص ۳۶۲ - سنن ابی داوود ج ۱ ص ۴۲۷ - سنن ترمذی ج ۵ ص ۳۲۸ - مسند احمد بن حنبل ج ۳ ص ۱۴، ۱۷، ۲۶ و ج ۵ ص ۱۸۲، ۱۸۹ و ۱۹۰ - المناقب خوارزمی ص ۱۵۴ و ۲۲۳ و ...

حدیث دیگری از رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَخِيَا حَيَاتِي وَ يَمُوتُ مَمَاتِي وَ يَسْكُنُ جَنَّةَ عَدْنٍ غَرَسَهَا رَبِّي فَلْيُؤَالِ عَلِيًّا مِنْ بَعْدِي وَ لِيُؤَالِ وَلِيَّهُ وَ لِيَقْتَدِ بِأَهْلِ بَيْتِي مِنْ بَعْدِي فَإِنَّهُمْ عِطْرَتِي خُلِقُوا مِنْ طِينَتِي رُزِقُوا فَهْمِي وَ عِلْمِي، فَوَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ بَفَضْلِهِمْ مِنْ أُمَّتِي، الْقَاطِعِينَ فِيهِمْ صِلَتِي، لَا أَنَالَهُمُ اللَّهُ شِفَاعَتِي» هر که خوشنود می شود که بسان زندگی من زندگی کرده و مانند مرگ من بمیرد و در بهشت جاودانی که پروردگارم آن را غرس کرده جای گیرد، پس علی را بعد از من دوست بدارد و دوستانش را نیز دوست بدارد و بعد از من به اهل بیتم اقتدا کند، زیرا آنها عترت من هستند و از طینت من آفریده شده اند و فهم و علم من به آنان

داده شده است، پس وای بر گروهی از امت من که فضیلت ایشان را تکذیب و پیوندشان را با من قطع می کنند، خدا این گروه را از شفاعت من بهره مند نسازد.»^۱

و اما حدیث پایانی از رسول گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ أَهْلِ بَيْتِي كَسَفِينَةِ نُوحٍ، مَنْ رَكِبَهَا نَجَى وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا غَرِقَ» من و اهل بیتم بسان کشتی نوح هستیم، که هرکس بر آن سوار شد نجات یافت و هر کسی بازماند غرق شد.^۲

پس ما موظفیم در همه امور، همگام با قرآن کریم، به اهل بیت علیهم السلام رجوع کرده و فرامین ایشان را سرلوحه زندگی خویش قرار دهیم. البته در زمینه تمسک به اهل بیت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ صحبت فراوان است و کتاب های مستقلى در این رابطه به نگارش درآمده که مخاطبین گرامی را به آن ها ارجاع می دهیم.

۲- اما روایات

بعد از مقدمه ای که تقدیم شد، حال توجّه خواننده گرامی را به روایات اهل بیت علیهم السلام پیرامون ارزش و اهمیت دعا، معطوف می داریم. باشد که از این

^۱ . الحلیة ج ۱ ص ۸۶- المعجم الكبير ج ۵ ص ۱۹۴- جمع الجوامع ج ۶ ص ۲۱۷- کنز العمال ج ۱۲ ص ۱۰۳.

^۲ . تاریخ خطیب بغدادی ج ۱۲ ص ۹۱- المستدرک حاکم ج ۳ ص ۱۵۱.

رهگذر با قطره ای از دریای بی کران علوم خاندان عصمت علیهم السّلام آشنا شده و بدین وسیله، اسباب تقریبان به درگاه الهی را فراهم سازیم.

۱- عن ابی عبدالله علیه السّلام، قال امیرالمؤمنین علیه السّلام: «أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فِي الْأَرْضِ الدُّعَاءُ وَ أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الْعَفَافُ. قَالَ: وَ كَانَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَجُلًا دَعَاءً» از امام صادق علیه السّلام روایت شده است که فرمودند امیرالمؤمنین علیه السّلام می فرماید: محبوب ترین کارها در روی زمین، برای خدای عزوجلّ دعا است و بهترین عبادت پرهیزگاری و پارسائی است و امیرالمؤمنین علیه السّلام مردی بود که بسیار دعا می کرد.^۱

۲- عَنْ سَيْفِ التَّمَارِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «عَلَيْكُمْ بِالْدُّعَاءِ فَإِنَّكُمْ لَا تَقْرَبُونَ بِمِثْلِهِ وَلَا تَتْرَكُوا صَغِيرَةً لَصِغَرِهَا أَنْ تَدْعُوا بِهَا إِنَّ صَاحِبَ الصُّغَارِ هُوَ صَاحِبُ الْكِبَارِ» سیف تمار گوید شنیدم از حضرت صادق علیه السّلام که می فرمود: بر شما باد به (ملازمت) دعا، زیرا به هیچ چیز مانند آن به خدا نزدیک نشوند و هیچ حاجت کوچکی را به خاطر کوچکیش رها نکنید از اینکه برای آن به درگاه خداوند دعا کنید، زیرا آن کس که حاجات کوچک به دست اوست، همان کسی است که حاجات بزرگ در اختیار اوست.^۲

۱. اصول کافی ج ۲ ص ۴۶۷.

۲. اصول کافی ج ۲ ص ۴۶۷.

۳- قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ شَيْءٍ أَكْرَمَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْ الدُّعَاءِ» هیچ چیزی نزد خدای تعالی با فضیلت تر از دعا نیست.^۱

۴- عن الصادق عليه السلام: «مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ افْتَقَرَ» هر که از فضل خداوند درخواست نکند نیازمند و فقیر گردد.^۲

۵- عن ابی عبدالله علیه السلام قال: «يَا مَيْسِرُ اذْعُ وَ لَا تَقُلْ إِنَّ الْأَمْرَ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ إِنَّ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْزِلَةً لَا تُنَالُ إِلَّا بِمَسْأَلَةٍ وَ لَوْ أَنَّ عَبْدًا سَدَّ فَاهُ وَ لَمْ يَسْأَلْ، لَمْ يُعْطَ شَيْئًا، فَسَلْ تُعْطَ. يَا مَيْسِرُ! إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ بَابٍ يُفْرَعُ إِلَّا يُوْشِكُ أَنْ يُفْتَحَ لِصَاحِبِهِ»

میسر بن عبدالعزیز گوید: حضرت صادق علیه السلام به من فرمود: ای میسر دعا کن و مگو که کار گذشته است و آنچه مقدر شده همان شود (و دعا اثری ندارد)، همانا نزد خدای عزوجل منزلت و مقامی است که به جز به درخواست و مسألت بدان نتوان رسید و اگر بنده ای دهان خود را ببندد و درخواست نکند، چیزی به او داده نشود، پس درخواست کن تا به تو داده شود، ای میسر هیچ دری نیست که کوبیده شود، جز اینکه امید آن رود که به روی کوبنده باز شود.^۳

۱. مکارم الاخلاق ص ۲۶۸.

۲. بحار الانوار ج ۹۰ ص ۲۹۴.

۳. اصول کافی ج ۲ ص ۴۶۶.

۶- عن النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ» دَعَا جَانِ وَ مَغْزِ عِبَادَتِ اسْت. ^۱

۷- قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى سِلَاحٍ يُنَجِّيْكُمْ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَ يُدِرُّ أَرْزَاقَكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى! قَالَ: تَدْعُونَ رَبَّكُمْ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ؛ فَإِنَّ سِلَاحَ الْمُؤْمِنِ الدُّعَاءُ.» پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمودند: آیا شما را به سلاحی راهنمایی نکنم که شما را از دشمنان رهائی دهد و روزی شما را فراوان سازد؟ عرض کردند: چرا، فرمود: پروردگارتان را در شب و روز بخوانید زیرا سلاح مؤمن دعا است. ^۲

۸- كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ يَقُولُ: «الدُّعَاءُ يَدْفَعُ الْبَلَاءَ النَّازِلَ وَ مَا لَمْ يَنْزِلْ» حضرت زین العابدین می فرمود: دعا بلائی را که نازل شده و آنچه نازل نشده دفع می کند. ^۳

۹- عَنْ عَلَاءِ بْنِ كَامِلٍ قَالَ قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «عَلَيْكَ بِالْدُّعَاءِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ» علاء بن کامل گوید حضرت صادق علیه السَّلَامُ به من فرمود: بر تو باد به دعا زیرا آن درمان هر دردی است. ^۱

^۱ . عدة الداعي و نجاح الساعي ص ۲۹.

^۲ . اصول کافی ج ۲ ص ۴۶۸.

^۳ . اصول کافی ج ۲ ص ۴۶۹.

۱۰- عن ابی عبدالله علیه السّلام: «مَا أُبْرَزَ عَبْدٌ يَدَهُ إِلَى اللَّهِ الْعَزِيزِ الْجَبَّارِ إِلَّا اسْتَحْيَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَرُدَّهَا صِفْرًا حَتَّى يَجْعَلَ فِيهَا مِنْ فَضْلِ رَحْمَتِهِ مَا يَشَاءُ فَإِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلَا يَرُدُّ يَدَهُ حَتَّى يَمْسَحَ عَلَى وَجْهِهِ وَرَأْسِهِ» حضرت صادق علیه السّلام فرمودند: هیچ بندهای دست به درگاه خدای عزیز جبار نگشاید جز اینکه خدای عزوجل شرم کند که آن را تهی بازگرداند تا اینکه از فضل رحمت خود در آن بنهد، پس هرگاه یکی از شما دعا کرد دستش را بر نگرداند تا آن را به سر و روی خود کشد.^۲

۱۱- عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «هَلْ تَعْرِفُونَ طُولَ الْبَلَاءِ مِنْ قِصْرِهِ قَلْنَا لَا قَالَ إِذَا أَلَّيْتُمْ الدُّعَاءَ عِنْدَ الْبَلَاءِ فَاعْلَمُوا أَنَّ الْبَلَاءَ قَصِيرٌ» هشام بن سالم گوید: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: آیا طولانی بودن بلا را از کوتاهی آن می شناسید (و می فهمید چه بلائی طولانی و چه بلائی کوتاه است؟) عرض کردیم: نه، فرمود چون در هنگام بلاء به کسی الهام شد که دعا کند بدانید که بلاء کوتاه است.^۳

۱. اصول کافی ج ۲ ص ۴۷۰.

۲. فلاح السائل و نجاح السائل ص ۲۹.

۳. اصول کافی ج ۲ ص ۴۷۱.

۱۲- قال الصادق عليه السلام: «عَلَيْكَ بِالدُّعَاءِ فَإِنَّ فِيهِ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ» از حضرت صادق علیه السلام مروی است: بدرستی که در دعا شفای از هر بیماری وجود دارد.^۱

۱۳- قال الصادق عليه السلام:

«إِنَّ الدُّعَاءَ أَنْفَعُ مِنَ السِّلَاحِ الْحَدِيدِ» از حضرت صادق علیه السلام مروی است: بدرستی که دعا تاثیرگذارتر از سلاح تیز است.^۲

۱۴- قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِينَ وَ عَمُودُ الدِّينِ وَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ» رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دعا سلاح مؤمنین و ستون دین و نور آسمان ها و زمین است.^۳

۱۵- عن عنسبته قال سَمِعْتُ ابا عبد الله عليه السلام: مَنْ تَخَوَّفَ مِنْ بَلَاءٍ يُصِيبُهُ فَتَقَدَّمَ فِيهِ بِالدُّعَاءِ لَمْ يُرِهِ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ذَلِكَ الْبَلَاءَ أَبَدًا» عنسبه گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم هرکس از اصابت بلائی بترسد و در مورد آن بلاء دعا کند، خداوند هرگز آن بلا را به او نشان نخواهد داد.^۴

۱. بحار الانوار ج ۹۰ ص ۲۹۵.

۲. بحار الانوار ج ۹۰ ص ۲۹۷.

۳. بحار الانوار ج ۹۰ ص ۲۹۷.

۴. بحار الانوار ج ۹۰ ص ۲۹۹.

۱۶- قال امیرالمؤمنین علیه السلام: «الدُّعَاءُ مِفْتَاحُ الرَّحْمَةِ وَ مِصْبَاحُ الظُّلْمَةِ»
امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند: دعا کلید رحمت و چراغ تاریکی است.^۱

۱۷- عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: «أَعَجَزَ النَّاسُ مَنْ عَجَزَ بِالْدُّعَاءِ ،
وَإِنَّ أَبْخَلَ النَّاسِ مَنْ بَخِلَ بِالسَّلَامِ» از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ
روایت شده است: ناتوان ترین مردم کسی است که از دعا کردن عاجز است و بخیل
ترین مردم کسی است که از سلام کردن بخل می ورزد.^۲

۱۸- قال امیرالمؤمنین علیه السلام: «اعلمُ النَّاسِ باللهِ اكثرُهُمْ لَهُ مُسْأَلَةٌ»
امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند: عالم ترین مردم به خداوند دعاگوترین ایشان نزد
خداست.^۳

۱۹- قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: «يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلَانِ كَانَا يَعْمَلَانِ
عَمَلًا وَاحِدًا ، فَيَرَى أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَوْقَهُ فَيَقُولُ : يَا رَبِّ ، بِمَا أَعْطَيْتَهُ وَ كَانَ عَمَلُنَا
وَاحِدًا؟ فَيَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: سَأَلْنِي وَ لَمْ تَسْأَلْنِي ثُمَّ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ
سَلَّمَ: اسْأَلُوا اللهَ وَ أَجْزَلُوا فَإِنَّهُ لَا يَتَعَاظَمُهُ شَيْءٌ» رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ
فرمودند: دو نفر که هریک دو گونه عمل انجام داده اند وارد بهشت می شوند ولی
یکی دیگری را برتر از خود می بیند، لذا می گوید: پروردگارا! من و او عملمان یکی

۱. بحار الانوار ج ۹۰ ص ۳۰۰.

۲. بحار الانوار ج ۹۰ ص ۳۰۲.

۳. غرر الحکم و درر الکلم ص ۱۹۲.

بود، این مقام برتر او در چیست؟ خدای تبارک و تعالی می فرماید: او از من درخواست کرد ولی تو نخواستی. آنگاه حضرت فرمود: از خدا بخواهید و زیاد هم بخواهید چون در برابر ذات اقدس احدیت، چیزی بزرگ نیست»^۱

۲۰- قال امیرالمؤمنین علیه السلام: «... فما زالت نعمه ولا نضاره عيش إلا بذنوب اجترحوها، إن الله ليس بظلام للعبيد، ولو أنهم استقبلوا ذلك بالدعاء والإنابة لما تنزل، ولو أنهم إذا نزلت بهم النقم، وزالت عنهم النعم، فزعوا إلى الله بصدق من نياتهم، ولم يهنوا ولم يسرفوا، لأصلح الله لهم كل فاسد، وورد عليهم كل صالح» امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: زوال نعمت و شادابی های زندگی فقط به جهت نافرمانی و گناه است، خدا هرگز به بندگان ستم روا نمی دارد. در عین حال اگر پس از گناه دست به درگاه خداوند بردارند از بلا ایمن خواهند بود، بلکه اگر پس از نزول بلا و زوال نعمتها هم صادقانه به درگاه خدا روی آورده و کوتاهی نکنند و از زیاده روی (در گناه) دست بردارند، خدا فساد آنان را اصلاح نموده و آنچه شایسته است به آنها باز می گرداند.»^۲

۱. عدة الداعي و نجاح الساعي ص ۴۲.

۲. بحار الانوار ج ۱۰ ص ۱۰۲.

شرایط استجاب دعا

از آنچه که گذشت دانسته شد که سنت الهی بر آن تعلق گرفته که برخی از امور را از طریق دعا و درخواست به انسان عنایت کند و این مسیری است که پیمودن آن بر تمامی انسان ها واجب گردیده است و از طرفی طبق آیات قرآن و روایات ائمه اطهار علیهم السلام که برخی از آنان ذکر شد خدای تعالی اجابت دعای بندگان را ضمانت کرده و ایشان را به این امر مهم تشویق و ترغیب نموده است. اما این بدان معنا نیست که هر بنده ای، هر چیزی را به هر شکلی و تحت هر شرایطی که بخواهد و دعا کند، خدای متعال خواسته او را اجابت نماید، بلکه پروردگار مهربان که اصل دعا را فرض و واجب کرده، خود نیز برای انجام آن شرایطی مقرر فرموده که تا آن ها حاصل نشود هیچ گاه دعا به هدف اجابت نائل نخواهد شد.

قَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَحْفَظُ آدَابَ الدُّعَاءِ... فَإِنْ لَمْ تَأْتِ بِشَرْطِ الدُّعَاءِ فَلَا تَنْتَظِرِ الْجِبَابَةَ... وَاعْلَمْ أَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنِ اللَّهُ أَمْرًا بِالْدُّعَاءِ لَكُنَّا إِذَا أَخْلَصْنَا الدُّعَاءَ تَفَضَّلْ عَلَيْنَا بِالْجِبَابَةِ فَكَيْفَ وَ قَدْ ضَمِنَ ذَلِكَ لِمَنْ أَتَى بِشَرَائِطِ الدُّعَاءِ» امام صادق علیه السلام فرمودند: آداب دعا را رعایت کن... اگر شرایط دعا را به جا نیاوردی منتظر اجابت مباش... و بدان که اگر خدا ما را به دعا کردن فرمان نداده بود ولی ما خالصانه او را می خواندیم، باز از روی فضل و کرم اجابت می کرد، چه رسد به این که خودش اجابت دعای کسی را که شرایط آن را به جا آورد ضمانت کرده است.^۱

^۱. میزان الحکمه ج ۴ ص ۱۶۵۶.

در این قسمت برآنیم تا در حد وسع، شرایط استجابت دعا را به طور خلاصه بیان نمائیم تا با عمل به آن - إن شاء الله تعالی - مقدمات اجابت دعا بیش از پیش فراهم شود.

۱- شناخت خدا

۱- قال موسى بن جعفر عليهما السلام:

«قال قومٌ للصادق عليه السلام: ندعو فلا يُستجابُ لنا ، قال: «لأنكم تدعون من لا تعرفونه» حضرت کاظم علیه السلام فرمودند: عده ای از امام صادق علیه السلام پرسیدند: چرا ما دعا می کنیم ولی مستجاب نمی شود حضرت فرمودند: چون شما کسی را که نمی شناسید می خوانید.^۱

۲- خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ. ... فَأَتَاهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ ذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ (مائده/ ۸۳ و ۸۵) و هنگامی که آنچه را به رسول نازل می شود می شنوند، می بینی که چشمانشان از اشک پر می

^۱ . التوحيد - صدوق - ص ۲۸۸.

شود از آنچه از حق می شناسند می گویند پروردگارا ما ایمان آوردیم پس ما را در زمره شاهدان محسوب فرما ... پس خداوند به پاداش آنچه گفتند بهشت هایی که از زیر آن نهرهایی جاری است، نصیبشان ساخت، در آن جاودانه اند و این است پاداش نیکوکاران.

۳- قال الصادق عليه السلام:

«إِحْفَظْ آدَابَ الدَّعَا وَ أَنْظِرْ مَنْ تَدْعُو، وَ كَيْفَ تَدْعُو، وَ لِمَاذَا تَدْعُو؟» آداب دعا را حفظ کن و نگاه کن (دقت کن) چه کسی را می خوانی و چگونه می خوانی؟ و برای چه می خوانی؟^۱

۴- قال رجلٌ للصادق عليه السلام:

إِنَّا نَدْعُو اللَّهَ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَنَا، قَالَ: إِنَّكُمْ تَدْعُونَ مَنْ لَا تَهَابُونَهُ وَ تَعْصُونَهِ وَ كَيْفَ يَسْتَجِيبُ لَكُمْ» مردی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: ما خدا را می خوانیم پس چرا مستجاب نمی شود حضرت فرمود: چون شما کسی را می خوانید که از او پروا ندارید و از فرمانش سرپیچی می کنید! با این اوصاف چگونه دعایتان را اجابت کند؟^۲

۵- قال رسولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ:

^۱ . شرح مصباح الشريعة ص ۱۴۳- بحارالانوار ج ۹۰ ص ۳۲۲.

^۲ . ارشاد القلوب ديلمی ج ۱ ص ۱۵۲.

«مَنْ سَأَلَنِي وَهُوَ يَعْلَمُ أَنِّي أَصْرٌ وَ أَنْفَعُ إِسْتَجَبْتُ لَهُ» هر کس مرا بخواند در حالتی که می داند من ضرر می رسانم و من نفع می دهم، دعایش را مستجاب می گردانم.^۱

با دقت در آیات و روایات ملاحظه می گردد که هر قدر شناخت نیایشگر از توحید و قدرت لایزال الهی بر تقدیرات هستی بیشتر و درجات معرفت او نسبت به رحمت و لطف بیکران خداوند بالاتر باشد، دعای او مؤثرتر خواهد بود.

۲- ایمان و عمل صالح

شرط دیگر استجاب دعا ایمان است، برای تحقق ایمان، اعتقاد صحیح در نبوت و امامت لازم است، یعنی انسان بدون راهنمایی از جانب خدای متعال، هرگز مسیر ایمان را پیدا نخواهد کرد، حال اگر راهنما دارد اما راهنمای او معین از جانب خدای متعال نباشد، بالعکس او را به ورطه گمراهی و هلاکت خواهد کشاند، در زیارت جامعه کبیره خطاب به ائمه اطهار علیهم السلام می گوئیم: «مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بَدَأَ بِكُمْ وَ مَنْ وَحَدَهُ قَبْلَ عَنكُمْ» هر کس اراده معرفه الله و تقرب الی الله دارد باید از شما اهل بیت آغاز کند و هر آن کس که خواهان توحید حقیقی است، باید مسیر توحید و یکتاپرستی را از شما اخذ نماید». پس استجاب دعا منوط به ایمان و ایمان متکی بر

^۱ . ثواب الاعمال و عقاب الاعمال ص ۱۵۳

هدایت انبیاء و امامان حق (مؤید من عندالله) می باشد. نتیجه این بحث این است که دعای بزرگی چون عاقبت بخیری و یا اهل بهشت بودن و فرار از جهنم بدون سرسپردگی به اولیاء الله و امامان حق محال است که به هدف اجابت برسد، چون رکن ایمان، ولایت امامان حق است. امام هادی علیه السلام در روایتی می فرماید: «... إِذَا أَخْلَصْتَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ، وَاعْتَرَفْتَ بِرَسُولِ اللَّهِ وَبِحَقِّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ وَسَأَلْتَ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى شَيْئًا لَمْ يَحْرِمِكَ...» اگر در بندگی خدا اخلاص داشته باشی و به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و حقی که خدا برای ما اهل بیت قرار داده اعتراف نمایی، سپس از خدا چیزی درخواست کنی، محروم نخواهی شد.^۱

همچنین با توجه به آیات و روایات، معلوم می شود که ایمان به تنهایی و جدای از عمل، برای استجاب دعا کافی نیست، در قرآن کریم هر کجا سخن از ایمان به میان آمده، در کنار آن عمل صالح نیز مطرح شده است، یعنی این دو، دو بالند برای پریدن در آسمان رضای خداوند متعال، همان گونه که با یک بال، پرنده قادر بر پرواز نیست، انسان نیز برای تقرب به الله و استجاب دعای خود به هر دو عنصر نیازمند است. خدای عزوجل در قرآن کریم می فرماید: وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهِ (شوری/۲۶) و درخواست کسانی را که ایمان آوردند و عمل شایسته انجام دادند، اجابت می کند و از فضل خویش بر آنان می افزاید ...

^۱ . بحارالانوار ج ۵۰ ص ۱۲۷

۱- قال رسول الله صلى الله عليه و آله: «يَا أَبَا ذَرٍّ، يَكْفِي مِنْ الدُّعَاءِ مَعَ الْبِرِّ مَا يَكْفِي الطَّعَامَ مِنَ الْمِلْحِ.» رسول خدا صلى الله عليه و آله فرمودند: ای اباذر آن اندازه که نمک برای غذا کافی است، همراه با کار خیر دعا کردن کافی است.

«يَا أَبَا ذَرٍّ، مَثَلُ الَّذِي يَدْعُو بِغَيْرِ عَمَلٍ، كَمَثَلِ الَّذِي يَرْمِي بِغَيْرِ وَتَرٍ.» ای اباذر، کسی که دعا می کند ولی عمل نمی کند مانند کسی است که با کمان بی زه تیر اندازد.^۱

۲- قال أمير المؤمنين عليه السلام (لَمَّا سُئِلَ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى اذْعُونِي اُسْتَجِبْ لَكُمْ، فَمَا بَالُنَا نَدْعُو فَلَا يُجَابُ قَالَ: «إِنَّ قُلُوبَكُمْ خَانَتْ بِشِمَانِ خِصَالٍ أَوْلَهَا أَنْكُمْ عَرَفْتُمْ اللَّهَ فَلَمْ تُؤَدُّوا حَقَّهُ كَمَا أَوْجَبَ عَلَيْكُمْ فَمَا أَعْنَتْ عَنْكُمْ مَعْرِفَتُكُمْ شَيْئًا وَ الثَّانِيَةُ أَنْكُمْ آمَنْتُمْ بِرَسُولِهِ ثُمَّ خَالَفْتُمْ سُنَّتَهُ وَ آمَنْتُمْ شَرِيْعَتَهُ فَأَيْنَ ثَمَرَةُ إِيمَانِكُمْ وَ الثَّالِثَةُ أَنْكُمْ قَرَأْتُمْ كِتَابَهُ الْمُنْزَلَ عَلَيْكُمْ فَلَمْ تَعْمَلُوا بِهِ وَ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَ اطَّعْنَا ثُمَّ خَالَفْتُمْ وَ الرَّابِعَةُ [أَنْكُمْ] قُلْتُمْ إِنْكُمْ تَخَافُونَ مِنَ النَّارِ وَ أَنْتُمْ فِي كُلِّ وَفْتٍ تَقْدَمُونَ إِلَيْهَا بِمَعَاصِيكُمْ فَأَيْنَ خَوْفُكُمْ وَ الْخَامِسَةُ أَنْكُمْ قُلْتُمْ إِنْكُمْ تَرَعَبُونَ فِي الْجَنَّةِ وَ أَنْتُمْ فِي كُلِّ وَفْتٍ تَفْعَلُونَ مَا يُبَاعِدُكُمْ مِنْهَا فَأَيْنَ رَعَبَتُكُمْ فِيهَا وَ السَّادِسَةُ أَنْكُمْ أَكَلْتُمْ نِعْمَةَ الْمَوْلَى وَ لَمْ تَشْكُرُوا عَلَيْهَا وَ السَّابِعَةُ أَنَّ اللَّهَ أَمَرَكُمْ بِعَدَاوَةِ الشَّيْطَانِ وَ قَالَ إِنْ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا فَعَادَيْتُمُوهُ بِلَا قَوْلٍ وَ وَالْيَتْمُوهُ بِلَا مُخَالَفَةٍ وَ الثَّامِنَةُ أَنْكُمْ جَعَلْتُمْ عِيُوبَ النَّاسِ نُصَبَ عِيُونِكُمْ وَ عِيُوبَكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ تَلُومُونَ مَنْ أَنْتُمْ أَحَقُّ بِاللُّومِ مِنْهُ فَأَيُّ دُعَاءٍ يُسْتَجَابُ لَكُمْ مَعَ هَذَا وَ قَدْ سَدَدْتُمْ أَبْوَابَهُ وَ طَرَفَهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ اصْلِحُوا أَعْمَالَكُمْ وَ اخْلِصُوا سَرَائِرَكُمْ وَ امْرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ انْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ فَيَسْتَجِيبَ

الأمالي (الطوسي)، ج ۱ ص ۵۳۴.

اللَّهُ لَكُمْ دُعَاءُكُمْ.» حضرت امیر المومنین علیه السّلام در پاسخ به این سوال که خداوند فرموده است - مرا بخوانید اجابتان می کنم - پس چرا دعا می کنیم ولی دعایمان اجابت نمی شود؟ فرمودند: زیرا دل های شما هشت خیانت کرده است، اوّل آن ها اینکه شما خدا را شناختید اما حقّ او را چنان که بر شما واجب کرده است ادا نکردید، بنابراین شناخت شما به کارتان نیامد و دوّم، شما به رسول خدا صلّى الله عليه و آله ایمان آوردید سپس با سنّت او مخالفت کردید و شریعتش را نابود کردید، پس ثمره ایمانتان کجاست؟ سوّم، شما کتابش (قرآن) را که بر شما نازل شده قرائت کردید اما به آن عمل نکردید و گفتید شنیدیم و اطاعت کردیم ولی بعد با آن مخالفت کردید و چهارم، گفتید از آتش جهنّم می ترسید و حال آن که در هر زمان به واسطه گناهانتان به سمت آن قدم برداشتید، پس کجاست ترس شما؟ و پنجم، گفتید که مشتاق بهشت هستید و حال آن که در هر زمان اعمالی انجام دادید که شما را از آن دور می کرد، پس کجاست رغبت و اشتیاقاتان به بهشت؟ و ششم، نعمت مولا را خوردید و شکر نعمت به جای نیاوردید و هفتم، خداوند شما را به دشمنی شیطان امر کرد و فرمود- همانا شیطان دشمن شماست پس او را دشمن بدارید- پس با او دشمنی کردید بدون هیچ کلامی و با او دوستی نمودید بدون هیچ مخالفتی و هشتم، شما عیوب مردم را مقابل چشمانتان و عیوب خویش را پشت سرتان قرار دادید، ملامت کردید کسی را که خود سزاوارتر به ملامت بودید نسبت به او، پس با این وضعیّت کدام دعایتان مستجاب شود در حالی که درها و راه های

دعا را بسته اید؟ پس تقوای الهی پیشه کنید و اعمالتان را اصلاح نمائید و باطن خویش را خالص نموده و امر به معروف و نهی از منکر نمائید تا خداوند دعایتان را اجابت نماید.^۱

۳- عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَى دَاوُدَ (ع) أَنْ أُبْلِغُ قَوْمَكَ أَنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ مِنْهُمْ أَمْرُهُ بِطَاعَتِي فَيَطِيعُنِي إِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَيَّ أَنْ أُطِيعَهُ وَ أَعِينَهُ عَلَيَّ طَاعَتِي وَ إِن سَأَلَنِي أَعْطَيْتُهُ وَ إِن دَعَانِي أَجَبْتُهُ وَ إِنِ اعْتَصَمَ بِي عَصَمْتُهُ وَ إِنِ اسْتَكْفَانِي كَفَيْتُهُ وَ إِن تَوَكَّلَ عَلَيَّ حَفِظْتُهُ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَتِهِ وَ إِن كَادَهُ جَمِيعُ خَلْقِي كُنْتُ دُونَهُ.» امام باقر علیه السلام می فرمایند: خدا به حضرت داود(ع) وحی کرد: به قوم خویش پیغام مرا برسان که هر کس فرمان مرا اطاعت کند، سزاوار است که من هم به سخن او گوش دهم و او را بر فرمان برداری خویش یاری نمایم، اگر از من درخواستی نماید به او عطا کنم، اگر دعا کند او را اجابت نمایم، اگر به من پناه آورد او را از وقوع در گناه نگه دارم، اگر بخواهد او را کفایت نمایم، اگر بر من توکل کند او را از وقوع در مهالک حفظ کنم و اگر همه خلق با او مکر و نیرنگ کنند با من طرف هستند.^۲

^۱ مستدرک الوسائل ج ۵ ص ۲۶۸.

^۲ بحار الأنوار ج ۹۰ ص ۳۷۶.

۳- حسن ظنّ به خدای متعال (خوش گمان بودن)

هنگام دعا کرن و طلب حاجت از خداوند مهربان، بنده باید نسبت به اجابت دعای خود خوش گمان باشد. از آن جائی که خدای تعالی، منشأ تمام خیرات است و منزّه از هرگونه نقص و عیب می باشد، در صورت وجود شرائط استجابات و فقدان موانع آن، دلیلی برای عدم استجابات دعا نخواهد بود، مگر اینکه بنده نعوذ بالله به ساحت مقدّس خداوند سوء ظنّ داشته باشد.

۱- حضرت صادق علیه السّلام می فرمایند: «إِذَا دَعَوْتَ فَظَنَّ أَنْ حَاجَتَكَ بِالْبَابِ» ترجمه: «هرگاه دعا کردی گمان کن که حاجتت بر درخانه است.»^۱

۲- فی الحدیث القدسی:

«أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي فَلَا يَظُنُّ بِي إِلَّا خَيْرًا» خدای متعال می فرماید: من نزد گمان بنده خود هستم (نسبت به خودم)، پس نباید بنده من جز خیر و خوبی به من گمان داشته باشد.^۲

۳- قال رسول الله صلّى الله عليه و آله و سلّم:

^۱ . اصول کافی ج ۲ ص ۴۷۳.

^۲ . عدّة الداعی و نجاح الساعی ص ۱۴۴.

«ادْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ» خدا را بخوانید در حالی که شما یقین به اجابت دارید.^۱

۴- ...أن رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم قال و هو على منبره:

«والذى لا إله إلا هو ما أعطى مؤمن قط خیر الدنیا و الآخرة إلا بحسن ظنه بالله و رجائه له و حسن خلقه و الكف عن اغتیب المؤمنین و الذی لا إله إلا هو لا یعدب الله مؤمناً بعد التوبة و الاستغفار إلا بسوء ظنه بالله و تقصيره من رجائه و سوء خلقه و اغتیباه للمؤمنین...» رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم در حالی که بر منبر بودند، فرمودند: قسم به کسی که هیچ پروردگاری جز او نیست، خیر دنیا و آخرت به هیچ مومنی داده نشد مگر به خاطر حسن ظنش به خدای متعال و امید به او و خلق نیکو و خودداری کردنش از غیبت کردن مومنین و قسم به کسی که هیچ پروردگاری جز او نیست، خدای متعال عذاب نمی کند مومنی را بعد از اینکه توبه نموده و استغفار کرده است مگر به واسطه سوء ظنی که به خدا دارد و امیدواری کم او نسبت به خداوند و بداخلاقی و غیبت کردنش از مومنین...^۲

^۱ . عده الداعی و نجاح الساعی ص ۱۴۴.

^۲ . اصول کافی ج ۲ ص ۷۱.

۵- عن سفیان بن عیینة قال: سمعتُ ابا عبدالله عليه السلام يقول: «حَسَنَ الظَّنِّ بِاللَّهِ أَنْ لَا تَرْجُوَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَا تَخَافُ إِلَّا ذَنْبَكَ» ترجمه: حسن ظنّ به خدا این است که فقط به خدا امیدوار باشی و تنها از گناهت بترسی»^۱

۴- مایوس شدن از دیگران (اخلاص در دعا)

شرط چهارم در واقع اشاره مستقیم به توحید افعالی باری تعالی دارد، یعنی بنده هنگام مناجات و دعا به درگاه خدای متعال، باید متوجه باشد که تنها خدای متعال، منشأ خیرات است، ... والله خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ... (منافقون/۷) خزائن آسمان ها و زمین از آن خداست. پس اگر کسی حاجتی دارد، فقط باید به درگاه پروردگار امیدوار باشد، به این حالت اخلاص در دعا نیز گفته می شود [البته دعا کردن برای رضای خداوند و به جهت نزدیکی به حضرت حق نیز، از مقوله اخلاص در دعا محسوب می شود، در مقابل انجام دعا به هدف خودنمائی، که اصطلاحاً ریا نامیده شده و یکی از گناهان کبیره می باشد] خدا در قرآن کریم می فرماید: وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا (طلاق/۳) و هر کس بر خدا توکل کند، کفایت امرش را می کند. خداوند فرمان خود را به انجام می رساند و خدا برای هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است. غیر ذات باری تعالی، تمامی مخلوقات تنها ابزار و وسائلی هستند که سنت خدا بر آن است تا فیض خود را از طریق آن ها به مخلوقاتش برساند.

^۱. اصول کافی ج ۲ ص ۷۲.

۱- قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ لَا يَسْأَلَ رَبَّهُ شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ فَلْيَبْأَسْ مِنْ النَّاسِ كُلِّهِمْ وَ لَا يَكُونَ لَهُ رَجَاءٌ إِلَّا عِنْدَ اللَّهِ فَإِذَا عَلِمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ذَلِكَ مِنْ قَلْبِهِ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهُ شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ.» امام صادق علیه السلام فرمودند: کسی که بخواهد هر از خدا درخواست می کند به او عطا گردد باید از همه مردم مأیوس شود و امیدی به غیر خدا نداشته باشد، هنگامی که خدا چنین حالتی را در قلب او ملاحظه فرماید، هرچه بنده از خدا بخواهد به او می دهد^۱

۲- عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «رَأَيْتُ الْخَيْرَ كُلَّهُ قَدْ اجْتَمَعَ فِي قَطْعِ الطَّمَعِ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ وَ مَنْ لَمْ يَرْجُ النَّاسَ فِي شَيْءٍ وَ رَدَّ أَمْرَهُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِي جَمِيعِ أُمُورِهِ اسْتَجَابَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ.» از امام زین العابدین علیه السلام نقل شده که ایشان فرمودند: تمام خیر را در قطع طمع و انتظار، از آن چه در دستان مردم است، دیدم و هر کس که در هیچ چیزی به مردم امید نداشته باشد و در تمام امور امر خود را به خدای متعال بازگرداند (فقط به خدا امیدوار باشد)، خداوند در هر چیز خواسته اش را اجابت خواهد کرد.^۲

۳- فِيمَا وَعَظَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ عِيسَى: «يَا عِيسَى ادْعُنِي دُعَاءَ الْحَزِينِ الْغَرِيبِ - الَّذِي لَيْسَ لَهُ مُعِيتٌ يَا عِيسَى سَلْنِي وَ لَا تَسْأَلْ غَيْرِي فَيَحْسُنَ مِنْكَ الدُّعَاءُ وَ مِنِّي الْإِجَابَةُ وَ لَا تَدْعُنِي إِلَّا مُتَضَرِّعاً إِلَيَّ وَ هَمُّكَ هَمًّا وَاحِداً فَإِنَّكَ مَتَى تَدْعُنِي كَذَلِكَ أُجِيبُكَ.» خدای متعال به

^۱ اصول کافی ج ۲ ص ۱۴۸.

^۲ اصول کافی ج ۲ ص ۱۴۸.

حضرت مسیح موعظه فرمود که: ای عیسی! مرا بخوان مانند انسان محزون در حال غرق شدن که هیچ دادرسی برایش نیست. ای عیسی! از من بخواه و از غیر من نخواه تا از تو دعای نیک بر آید و از من اجابت، دعا مکن مگر با حالت تضرع و تمام همتت را صرف این امر بنما که هر گاه این گونه مرا خواندی تو را اجابت خواهم نمود^۱

۴- فی الحدیث القدسی: «یا مُوسَى سَلِنِي كَلِمًا تَحْتَاجُ إِلَيْهِ حَتَّى عَلَفَ شَاتِكَ وَ مِلْحَ عَجِينِكَ.» در حدیث قدسی آمده است که خدای متعال خطاب به حضرت موسی فرمود: ای موسی! هر چه بدان نیاز داری از من بخواه، حتی علف گوسفند و نمک غذایت را.^۲

۵- عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي وَصِيَّتِهِ لِمُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ قَالَ: «وَأَخْلِصِ الْمَسْأَلَةَ لِرَبِّكَ فَإِنَّ بِيَدِهِ الْخَيْرَ وَالشَّرَّ وَالْإِعْطَاءَ وَالْمَنْعَ وَالصَّلَاةَ وَالْحِرْمَانَ.» از امیر المومنین علیه السلام نقل شده که در وصیته‌شان به محمد بن حنفیه فرمودند: درخواست خود به درگاه خدا را خالص نما، زیرا خیر و شر و عطا و منع و رسیدن و محروم شدن، به دست خداست.^۳

۶- عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ قَالَ: قُلْتُ لِلصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا بَالُ الْمُؤْمِنِ إِذَا دَعَا رَبَّمَا اسْتُجِيبَ لَهُ وَ رَبَّمَا لَمْ يُسْتَجَبْ لَهُ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي

^۱ عدة الداعي و نجاح الساعي ص ۱۳۴.

^۲ عدة الداعي و نجاح الساعي ص ۱۳۴.

^۳ من لا يحضره الفقيه ج ۴ ص ۳۸۶.

أَسْتَجِبْ لَكُمْ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا دَعَا اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِنِيَّةٍ صَادِقَةٍ وَ قَلْبٍ مُخْلِصٍ اسْتَجِيبَ لَهُ بَعْدَ وَقَائِهِ بِعَهْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ إِذَا دَعَا اللَّهَ بِغَيْرِ نِيَّةٍ وَ إِخْلَاصٍ لَمْ يُسْتَجَبْ لَهُ...» هشام بن سالم از امام صادق علیه السلام پرسید: با این که خدا فرموده: مرا بخوانید تا شما را اجابت نمایم، چرا گاهی دعای مومن مستجاب می شود و گاهی نمی شود؟ حضرت فرمودند: اگر بنده با نیتی صادقانه و قلبی مخلص خدا را بخواند، و به عهد و پیمانی که با خدا دارد وفا کرده باشد، دعایش مستجاب می شود، ولی اگر نیت و اخلاص نداشته باشد حاجتش را نمی گیرد...^۱

۵- حضور قلب

فردی که مشغول دعا به درگاه خدای متعال است، باید تمام توجه خود را به سمت معبود متمرکز کند و به هنگام دعا التفات خود را از هر آنچه غیر خداست باز دارد. یکی از علائم بی ادبی فرد، آن است که هنگام سخن گفتن با دیگری، نسبت به مخاطب خود بی توجه باشد. هر قدر جایگاه و شخصیت مخاطب بالاتر و مهم تر باشد، به همان نسبت این بی ادبی عظیم تر خواهد بود. حال اگر به آن چه گفته شد، نیاز متکلم به مخاطب را اضافه کنیم، عمق این سوء ادب دیگر قابل وصف نخواهد بود. در مقام دعا، متکلم و داعی، انسان است که وجود او را سراسر نیاز و احتیاجات در بر گرفته است و در طرف دیگر، مخاطب

^۱ بحار الانوار ج ۹۰ ص ۳۷۹.

خدای غنیّ بالذات است که خالق و روزی دهنده به کلّ موجودات گیتی می باشد. پس بی توجهی نسبت به حضرت حق در هنگام نیایش، نهایت بی ادبی به آستان قدس ربوبی خواهد بود. بدیهی است، کسی که کیفیت دعای او نوعی هتک حرمت به ساحت مقدّس خدای متعال است، نباید انتظار اجابت دعایش را داشته باشد.

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: «ادْعُوا اللَّهَ وَ أَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ دُعَاءَ مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ» رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فرمودند: خدا را بخوانید در حالی که یقین به اجابت دعا دارید و بدانید که خداوند از دل غافل، دعایی را نمی پذیرد.^۱

۲- سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ عَنِ اسْمِ اللَّهِ الْأَعْظَمِ قَالَ: «كُلُّ اسْمٍ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ أَعْظَمُ فَفَرَّغْ قَلْبَكَ مِنْ كُلِّ مَا سِوَاهُ وَ ادْعُهُ بِأَيِّ اسْمٍ شِئْتَ...» از رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ در باره اسم اعظم خدا سوال شد، حضرت فرمودند: همه اسم های خدا اعظم هستند، پس دل خود را از هرچه جز اوست خالی گردان و آن گاه او را به هر اسمی که خواستی بخوان.^۲

۳- قَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ بِظَهْرِ قَلْبٍ سَاهٍ فَإِذَا دَعَوْتَ فَأَقْبِلْ بِقَلْبِكَ ثُمَّ اسْتَيْقِنُ بِالْإِجَابَةِ.» امام صادق علیه السَّلَام فرمودند: همانا خدای

^۱ أعلام الدين في صفات المؤمنين ص ۲۹۵.

^۲ بحار الأنوار ج ۹۰ ص ۳۲۲.

عزّ و جلّ دعایی را که از دلی غافل و بی توجه سر زند اجابت نمی کند، پس هر گاه دعا کردی با دلت (به خدا) روی آر و یقین بدان که در این صورت دعایت مستجاب می شود.^۱

۶- وفای به عهد الهی

خدای متعال با بندگان خود عهد بسته است که در صورت دعا کردن ایشان، دعایشان رامستجاب کند- ادعونی استجب لکم- ولی در جای دیگر از قرآن کریم می فرماید: *أَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ* (بقره/۴۰) به عهد من وفا کنید، (که اگر چنین کنید) به عهد شما وفا خواهیم کرد. در نتیجه یکی از شروط اجابت دعا، وفا نمودن بنده به عهد و قرارهایی است که با خدای خود بسته است، و در صورت بی توجهی به آن ها از اجابت دعا محروم خواهد شد. وفای به عهد الهی در قرآن از اهمیّت ویژه برخوردار است. خداوند در قرآن کریم می فرماید: *بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ* (آل عمران/۷۶ و ۷۷) آری، کسی که به پیمان خود وفا کند و پرهیزگاری پیشه نماید، (خدا او را دوست می دارد زیرا) خداوند پرهیزگاران را دوست دارد. کسانی که پیمان الهی و سوگندهای خود (به نام مقدس او) را به بهای ناچیزی می فروشند، آنها بهره ای در آخرت نخواهند داشت و خداوند با آنها

^۱ اصول کافی ج ۲ ص ۴۷۳.

سخن نمی‌گوید و به آنان در قیامت نمی‌نگرد و آنها را (از گناه) پاک نمی‌سازد و عذاب دردناکی برای آنهاست. در جای دیگر از مصحف شریف می‌فرماید: الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (بقره/۲۷) فاسقان کسانی هستند که پیمان خدا را، پس از محکم ساختن آن، میشکنند و پیوندهایی را که خدا دستور داده برقرار سازند، قطع نموده، و در روی زمین فساد میکنند، اینها زیانکارانند. در این رابطه به حدیثی از حضرت صادق علیه السلام توجه فرمایید: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «قَالَ لَهُ رَجُلٌ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ [ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ] وَ إِنَّا نَدْعُو فَلَا يُسْتَجَابُ لَنَا، قَالَ لِأَنَّكُمْ لَا تَقُونَ اللَّهَ بِعَهْدِهِ وَ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ [أَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ] وَ اللَّهُ لَوْ وَفَيْتُمْ لِلَّهِ لَوْفَى اللَّهِ لَكُمْ» از حضرت صادق علیه السلام روایت شده است: مردی به ایشان عرض کرد: فدایت شوم، خدا می‌فرماید: مرا بخوانید شما را اجابت می‌کنم، و ما او را خواندیم ولی (دعای) ما مستجاب نشد! حضرت فرمودند: چون شما به عهد خدا وفا نکردید. خداوند می‌فرماید: به عهد من وفا کنید، به عهدتان وفا می‌کنم، به عهد خدا قسم اگر به عهد خدا وفا می‌کردید، هر آینه خدا هم به عهد خود برایتان وفا می‌کرد.^۱

^۱ تفسیر قمی ج ۱ ص ۴۶.

۷- درآمد و لقمه حلال

در تأثیر منفی لقمه حرام بر زندگی، جای هیچ گونه تردید نیست. لقمه حرام به حدی شیطان را بر انسان مسلط می سازد که اگر ولی خدا هم با او سخن گفته و راهنمائیش نماید، پاسخی جز تمسخر و دشمنی به خیرخواهی او نخواهد داد. در واقعه کربلا و حوادث روز عاشورا، لشگر یزیدیان (علیهم لعنة الله) در مقابل خیر خواهی های امام حسین علیه السلام، گفتند: تو را با لب تشنه خواهیم کشت! حضرت سیدالشهدا علیه السلام علت قساوت قلب ایشان را اینگونه بیان فرمودند: «وَأَحَاطُوا بِالْحُسَيْنِ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ حَتَّى جَعَلُوهُ فِي مِثْلِ الْحَلْقَةِ فَخَرَجَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى أَتَى النَّاسَ فَاسْتَنْصَتَهُمْ فَأَبَوْا أَنْ يَنْصِتُوا حَتَّى قَالَ لَهُمْ وَيَلِكُمْ مَا عَلَيْكُمْ أَنْ تُنصِتُوا إِلَيَّ فَتَسْمَعُوا قَوْلِي وَإِنَّمَا أَدْعُوكُمْ إِلَى سَبِيلِ الرَّشَادِ فَمَنْ أَطَاعَنِي كَانَ مِنَ الْمُرْشِدِينَ وَ مَنْ عَصَانِي كَانَ مِنَ الْمُهْلَكِينَ وَ كَلُّكُمْ عَاصٍ لِأَمْرِي غَيْرُ مُسْتَمِعٍ قَوْلِي فَقَدْ مُلِئْتُ بِطُونِكُمْ مِنَ الْحَرَامِ» لشگر عمر سعد از هر طرف امام حسین علیه السلام را احاطه کردند تا جائی که ایشان را در حلقه محاصره قرار دادند... حضرت از ایشان خواستند تا سکوت کنند ولی آن ها سکوت نکردند، تا اینکه امام علیه السلام فرمودند: وای بر شما! چه مانعتان می شود از اینکه سکوت کنید تا کلام مرا بشنوید، من تنها شما را به راه رشد و هدایت دعوت می کنم، هر کس از من اطاعت کند از هدایت شدگان خواهد بود و هر که از من نافرمانی کند هلاک خواهد شد، و همه شما

امر مرا نافرمانی می کنید، به کلامم گوش فرا نمی دهید، پس قطعاً شکم های شما از حرام پر شده است.^۱

یکی از آثار سوء کسب حرام، عدم استجابت دعا ست. روایات زیادی بر این مطلب دلالت دارد که من باب نمونه به برخی از آن ها اشاره می شود:

۱- رُوی «أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَسْتَجِيبَ دُعَائِي فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِنَّ أَرَدْتَ ذَلِكَ فَاطْبُ كَسْبِكَ» مردی خدمت نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ رسید، پس عرض کرد: ای رسول خدا از خدا بخواهید ات دعایم را مستجاب کند، پس رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمودند: اگر می خواهی دعایت مستجاب شود، درآمد و کسبت را پاک کن.^۲

۲- رُوی «أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ رَأَى رَجُلًا يَتَضَرَّعُ تَضَرُّعًا عَظِيمًا وَ يَدْعُو رَافِعًا يَدَيْهِ وَ [يَبْتَهِلُ] فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ لَوْ فَعَلَ كَذَا وَ كَذَا لَمَا اسْتَجِيبُ دُعَاؤَهُ لِأَنَّ فِي بَطْنِهِ حَرَامًا وَ عَلَى ظَهْرِهِ حَرَامًا وَ فِي بَيْتِهِ حَرَامًا» روایت شده است که موسی علیه السلام مردی را دید که به شدت زاری می کند و در حالی که دو دستش را بالا برده است دعا و زاری می کند. پس خداوند به موسی علیه السلام وحی نمود: اگر او چنین و چنان هم می

^۱ بحار الأنوار ج ۴۵ ص ۸

^۲ الدعوات (للراوندي) ص ۲۴.

کرد، دعایش مستجاب نمی شد، زیرا در شکمش و بر پشتش و در خانه اش حرام جای دارد.^۱

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَ مَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَ مَلْبَسُهُ حَرَامٌ فَأَيُّ دُعَاءٍ يُسْتَجَابُ لِهَذَا وَ أَيُّ عَمَلٍ يُقْبَلُ مِنْهُ وَ هُوَ يُنْفِقُ مِنْ غَيْرِ حِلٍّ إِنَّ حَجَّ حَرَامًا وَ إِنَّ تَصَدَّقَ تَصَدَّقَ بِحَرَامٍ وَ إِنَّ تَزَوَّجَ تَزَوَّجَ بِحَرَامٍ وَ إِنَّ صَامَ أَفْطَرَ عَلَى حَرَامٍ فَيَا وَيْحَهُ مَا عَلِمَ أَنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا الطَّيِّبَ وَ قَدْ قَالَ فِي كِتَابِهِ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: همانا یکی از شما دو دستش را به سمت آسمان بلند می کند و می گوید: ای پروردگرم! ای پروردگرم! در حالی که لقمه و لباسش حرام است، پس کدامین دعای این شخص مستجاب می شود و کدام عملش (به درگاه خدا) پذیرفته می گردد در حالی که از غیر حلال انفاق می کند. اگر حج به جا آورد، حج حرام است، اگر صدقه دهد از حرام می دهد و اگر ازدواج کند به وسیله مال حرام ازدواج می کند و اگر روزه بگیرد با مال حرام افطار می کند، پس وای بر او! نمی داند که خداوند پاک است، جز پاک را قبول نمی کند و به تحقیق که او در کتابش (قرآن) فرموده است: فقط خداوند از متقین قبول می کند.^۲

^۱ الدعوات (للاوندی) ص ۲۴.

^۲ إرشاد القلوب إلى الصواب (للدلیمی) ج ۱ ص ۶۹.

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «أَطِيبِ كَسْبِكَ تُسْتَجَبَ دَعْوَتُكَ فَإِنَّ الرَّجُلَ يَرْفَعُ اللَّقْمَةَ إِلَيَّ فِيهِ فَمَا تُسْتَجَابُ لَهُ دَعْوَةٌ أَرْبَعِينَ يَوْمًا» رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمودند: درآمدت را پاک کن تا دعایت مستجاب شود، پس همانا انسان لقمه (حرام) را به دهان خود می برد و (در نتیجه) تا چهل روز دعایش مستجاب نمی شود.^۱

۵- فِي الْحَدِيثِ الْقُدْسِيِّ: «مَنْكَ الدُّعَاءُ وَ مَنِّي الْإِجَابَةُ، فَلَا تُجَبِّ عَنِّي إِلَّا دَعْوَةَ أَكِلِ الْحَرَامِ.» در حدیث قدسی آمده: خداوند فرموده: ای بنده‌ام، از تو دعا کردن و از من اجابت نمودن است. پس هیچ گاه برای دعا از من خجالت مکش مگر موقعی که غذای حرام خورده باشی.^۲

۶- عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُسْتَجَابَ لَهُ فَلْيَطِيبِ كَسْبَهُ وَ يُخْرِجْ مِنْ مَظَالِمِ النَّاسِ وَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَرْفَعُ إِلَيْهِ دُعَاءَ عَبْدٍ وَ فِي بَطْنِهِ حَرَامٌ أَوْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ.» از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمودند: هر یک از شما که می خواهد دعایش مستجاب شود، پس باید درآمد خود را پاک کند و از مظالم مردم (حق الناس) خارج شود، و بدرستی که نزد خداوند، دعای هیچ بنده ای که مال حرامی در شکمش یا مظلومه کسی به گردنش باشد، بالا نمی رود.^۳

^۱ مکارم الاخلاق ص ۳۷۵.

^۲ الجواهر السنیه فی الأحادیث القدسیه (کلیات حدیث قدسی) ص ۷۱۲.

^۳ بحار الانوار ج ۹۰ ص ۳۲۱.

افرادی که دعایشان مستجاب است

در پایان فصل شرایط دعا، به ذکر افرادی می پردازیم که در جملات نورانی ائمه اطهار علیهم السلام به عنوان کسانی معرفی شده اند که دعایشان به درگاه خداوند کریم مستجاب است.

- ۱- دعای امام عادل.
- ۲- نفرین مظلوم در حق کسی که به او ظلم کرده.
- ۳- دعای فرزند صالح در حق والدینش.
- ۴- دعای پدر صالح برای فرزندش.
- ۵- دعای مومن در غیاب مومن دیگر.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «خَمْسُ دَعَوَاتٍ لَا يُحْجَبَنَّ عَنِ الرَّبِّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى دَعْوَةُ الْإِمَامِ الْمُقْسِطِ وَ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَا تَنْتَقِمَنَّ لَكَ وَ لَوْ بَعْدَ حِينٍ وَ الْوَالِدُ الصَّالِحُ لِوَالِدَيْهِ وَ الْوَالِدُ الصَّالِحُ لِوَلَدِهِ وَ دَعْوَةُ الْمُؤْمِنِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ فَيَقُولُ وَ لَكَ مِثْلُهُ.» عبد الله بن سنان از امام صادق علیه السلام روایت کرد، فرمود: پنج دعاست که از پروردگار تبارک و تعالی محجوب نمی شود: دعای پیشوای عادل و دعای مظلوم، خدای تعالی می فرماید: من، اگر چه بعد از مدتی، برای تو انتقام می گیرم. و دعای فرزند صالح برای پدر و مادرش و پدر صالح برای فرزندش و دعای مؤمن در غیاب مؤمن برای او، خدای تعالی می فرماید: و برای تو مثل آن باد.

۶- دعای کودکان قبل از ارتکاب گناه.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «دُعَاءُ أَطْفَالِ أُمَّتِي مُسْتَجَابٌ مَا لَمْ يُقَارِفُوا الذُّنُوبَ»
رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمودند: دعای کودکان ائمتّم مستجاب است تا زمانی که مرتکب گناه نشوند.

۷- نفرین پدر درباره فرزندى که او را آزرده.

۸- دعای مظلوم در حقّ کسیکه انتقامش را از ظالم گرفته است.

۹- دعای مومن در حق کسی که به خاطر اهل بیت علیهم السّلام به او کمک کرده.

۱۰- نفرین مومن درباره کسی که در اضطرار و احتیاجش به کمک او نیاز داشته و او با وجودِ توانِ کمک، از کمک به او دریغ کرده است.

قَالَ الصَّادِقُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): «ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ لَا يُحْجَبَنَّ عَنِ اللَّهِ (تَعَالَى): دُعَاءُ الْوَالِدِ لَوْلَدِهِ إِذَا بَرَّهُ، وَ دَعْوَتُهُ عَلَيْهِ إِذَا عَفَّه، وَ دُعَاءُ الْمَظْلُومِ عَلَى ظَالِمِهِ، وَ دُعَاؤُهُ لِمَنْ انْتَصَرَ لَهُ مِنْهُ، وَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ دَعَا لِأَخِي لَهُ مُؤْمِنٍ وَأَسَاهُ فِينَا، وَ دُعَاؤُهُ عَلَيْهِ إِذَا لَمْ يُوَاسِهِ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ وَ اضْطِرَّارِ أَخِيهِ إِلَيْهِ.» امام صادق علیه السّلام فرمودند: سه دعاست که از خداوند عزیز و جلیل مخفی نمی‌ماند: دعای پدر برای فرزندش، زمانی که به او نیکی کند و نفرینش بر او وقتی که پدر را بیازارد. نفرین مظلوم علیه ظالم و دعایش برای کسی که وی را علیه ظالم یاری کرده است. دعای مؤمن برای برادر مؤمنی که او را در راه ما یاری کرده باشد

ونفرینش علیه او زمانی که او را یاری نکرده باشد با اینکه هم او قدرت این کار را داشت و هم برادر مؤمنش بدان نیازمند بود.

۱۱- دعای حاجی و عمره گذار.

۱۲- دعای روزه دار تا وقتی که افطار کند.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «أَرْبَعَةٌ لَا تُرَدُّ لَهُمْ دَعْوَةٌ وَتُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَتَصِيرُ إِلَى الْعَرْشِ دُعَاءُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ وَ الْمَظْلُومِ عَلَى مَنْ ظَلَمَهُ وَ الْمُعْتَمِرِ حَتَّى يَرْجِعَ وَ الصَّائِمِ حَتَّى يُفْطِرَ» رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمودند: چهار نفرند که دعایشان رد نمی شود و درهای آسمان بروی دعایشان باز می شود و تا عرش بالا می رود، دعای پدر برای فرزندش و نفرین مظلوم درباره کسی که به او ظلم کرده و دعای عمره گذار تا زمانی که برگردد و روزه دار تا هنگامی که افطار کند.

عیسی بن عبد الله القمی قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «ثَلَاثَةٌ دَعْوَتُهُمْ مُسْتَجَابَةٌ الْحَاجُّ وَ الْمُعْتَمِرُ...». «عیسی بن عبد الله قمی» گوید: شنیدم حضرت امام صادق - علیه السلام - می گوید: سه نفر دعایشان مستجاب است: اول: حاجی و معتمر (کسی که حج و عمره انجام می دهد...)

۱۳- نفرین انسان درباره کسانی که در حقشان خوبی کرده ولی آن ها از او تشکر نکرده اند.

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: «مَنْ أَحْسَنَ إِلَى قَوْمٍ فَلَمْ يُقْبَلُوهُ بِالشُّكْرِ فَدَعَا عَلَيْهِمْ اسْتَجِيبَ لَهُ فِيهِمْ.» رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فرمودند: هر کس به مردم خوبی کند و آن‌ها از وی تشکر نکنند و او نفرینشان کند، نفرینش در حق آنان مستجاب می‌شود.

۱۴- دعای کسی که قرآن بخواند.

قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ كَانَتْ لَهُ دَعْوَةٌ مُجَابَةً إِمَّا مُعَجَّلَةً وَ إِمَّا مُؤَجَّلَةً» امام مجتبی علیه السلام فرمودند: کسی که قرآن بخواند دعایش، دیر یا زود مستجاب می‌شود.

۱۵- دعای کسی که به مومنی در ماه رمضان ابطاری دهد.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «أَيُّمَا مُؤْمِنٍ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا لَيْلَةً مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِذَلِكَ مِثْلَ أَجْرِ مَنْ أَعْتَقَ ثَلَاثِينَ رَقَبَةً نَسَمَهُ مُؤْمِنَةً وَ كَانَ لَهُ بِذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ.» امام صادق علیه السلام فرمودند: هر مؤمنی که در شبی از ماه رمضان مؤمنی را اطعام کند، خداوند به سبب این کار او را پاداشی همانند پاداش کسی نویسد که سی بنده مؤمن را آزاد نموده است و او در پیشگاه خدای گرامی و بزرگ دعایی برآورده شده دارد.

۱۶- دعای دیگران در حق انسان.

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَا تَسْتَحْفِرُوا دَعْوَةَ أَحَدٍ فَإِنَّهُ قَدْ يُسْتَجَابُ الْيَهُودِيُّ فِيكُمْ وَ لَا يُسْتَجَابُ لَهُ فِي نَفْسِهِ.» مولا امیرالمومنین علیه السلام فرمودند: دعای هیچ کس را

کوچک نشمارید، پس بدرستی که گاهی دعای یک یهودی در حق شما مستجاب می شود در حالی که دعایش درباره خودش مستجاب نمی گردد.

۱۷- دعای کسی که در دعا کردن به درگاه خداوند اصرار و پافشاری می کند.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ قَالَا: «وَاللَّهِ مَا يُلِحُّ عَبْدٌ عَلَى اللَّهِ إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُ». از امام صادق و امام باقر علیهما السلام روایت شده است که فرمودند: به خدا قسم بنده ای (در درخواست و دعا) به درگاه خداوند اصرار و پافشاری نمی نماید مگر اینکه پروردگار دعایش را مستجاب خواهد نمود.

۱۸- دعای کسی که یاد خدا در او منجر به فراموش کردن دعایش شده است.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ مَنْ شُغِلَ بِذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أُعْطِيَتهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ مَنْ سَأَلَنِي». از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمودند: خدای تبارک و تعالی می فرماید: هر کس که به واسطه یاد من از خواسته اش غافل شود (خواسته و دعایش را فراموش کند)، بالاترین چیزی که به سائل درگاهم عطا شده است به او عنایت خواهیم کرد.

۱۹- دعای مظلوم.

۲۰- دعای مسافر.

عَنْ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ) أَنَّهُ قَالَ: «دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَ إِنْ كَانَتْ مِنْ فَاجِرٍ مَخُوفٍ عَلَى نَفْسِهِ». از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده است که فرمودند:

دعای مظلوم مستجاب است، اگرچه این دعا از سوی مظلومی باشد که اهل گناه و فسق و فجور است و (به خاطر عقوبت و آثار گناهانش) بر جان او ترسیده شده.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ دَعْوَةُ الصَّائِمِ وَ دَعْوَةُ الْمُسَافِرِ وَ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ». رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمودند: سه دعا مستجاب است: دعای روزه دار، دعای مسافر و دعای مظلوم.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَا شَكَّ فِيهِنَّ دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ وَ دَعْوَةُ الْمُسَافِرِ وَ دَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ». رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فرمودند: سه دعا بدون شک مستجاب است: دعای مظلوم، دعای مسافر و نفرین پدر درباره فرزند.

۲۱- دعای مجاهد و رزمنده در راه خدا.

۲۲- دعای مریض.

عیسی بن عبد الله القمی قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ: «ثَلَاثَةٌ دَعْوَتُهُمْ مُسْتَجَابَةٌ الْحَاجُّ وَالْمُعْتَمِرُ وَالْغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْظَرُوا كَيْفَ تَخْلُقُونَهُمْ وَ الْمَرِيضُ فَلَا تَقْرِضُوهُ وَ لَا تُضَجِّرُوهُ». عیسی بن عبد الله قمی گوید: شنیدم حضرت امام صادق - علیه السلام - می گوید: سه نفر دعایشان مستجاب است: اول: حاجی و معتمر (کسی که حج و عمره انجام می دهد) دوم: مجاهد (رزمنده) در راه خدا - دقت کنید که در آنچه از او باقی مانده چگونه عمل می کنید - سوم: مریض، مبادا متعرض او شوید یا دلتنگش نمایید.

عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: «مَنْ عَادَ مَرِيضاً فِي اللهِ لَمْ يَسْأَلِ الْمَرِيضُ لِلْعَائِدِ شَيْئاً إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُ». از نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ روایت شده است که فرمودند: کسی که مریضی را به خاطر خداوند عیادت می‌کند، اگر آن مریض برایش دعا کند، مستجاب می‌شود.

۲۳- دعای فقیری که به او کمک می‌شود، اگر مومن باشد.

حُفِظَ عَنْهُمْ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ: «إِنَّ سِتَّةً لَا تُحْجَبُ لَهُمْ ... وَ الْفَقِيرُ الْمُنْعَمُ عَلَيْهِ إِذَا كَانَ مُؤْمِناً». از اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السَّلَام این روایت شریف محفوظ است که فرمودند: شش گروه هستند که دعایشان مستجاب است... و (ششم) فقیری که به او کمک می‌شود، اگر مومن باشد.